

Ernst Werner: **Pauperes Christi**, Studien zur sozial-religiösen Bewegung im Zeitalter des Reformpapsttums. Lipsko 1956, str. 225.

Práce lipského docenta Arnošta Wernera si klade za úkol vysvětlit s marxistického hlediska počátky kacífského hnutí v 11. stol. ve spojitosti se změnami, kterými tehdy společnost západní Evropy procházela. Na rozdíl od starší nepřilíš zdařilé studie, věnované společenským předpokladům klášterní reformy v 11. stol. (*Die gesellschaftlichen Grundlagen der Klosterreform im 11. Jahrhundert*, Berlín 1953), je tato studie zaměřena čistě monograficky a zabývá se pouze některými problémy, vizíciemi se k dané tematice. Zkoumá především „ony náboženské jevy, které byly vyvolány přímou činností potulných kazatelů“, které se vymykaly z rámce klášterní organizace anebo stály i mimo církev. Časové vymezuje autor svou práci léty 1056—1130, územně se dotýká Francie, Německa a Itálie. Převážná část prací tomuto úseku doposud věnovaných pochází většinou z pera katolických historiků, počínaje Gfrörerem a konče Walterem, Flichem, Tellembachem. Proto u nich nepřekvapuje apologetický charakter s hlediska katolické církve. Jiná díla, na př. Volpeho „I movimenti religiosi e sette ereticali nella società medievale italiana“ pomíjejí skoro úplně třídní charakter daných hnutí. Po této stránce představuje Wernerovo dílo přínos, protože některé souvislosti, které objevil mezi jednotlivými průvodními jevy náboženského života a ekonomickou základnou, jsou skutečně dokázány a na rozdíl od Sidorovové autor s nimi pracuje pouze tam, kde stojí na pevné půdě. S tohoto hlediska je rozhodně nejzajímavější kapitola nazvaná „Eremos und Wanderpredigt“, vysvětlující snahy potulných kazatelů vzdálit se pokud možno co nejvíce od civilisovaného světa. Na příkladě Bernharda z Thiranu, Petra de Stellis, Vitalise de Savigny i Norberta z Xanteau, Roberta z Molesne, zakladatele Cîteaux, ukazuje, jakou podstatu měly tyto snahy, které byly později vtěleny i do stanov cisterciáckého řádu. Autor se nespokojuje s dosud přijímaným vysvětlením, že šlo buď o obnovu původního ideálu askese, anebo o vliv výchoďního křesťanství, nýbrž dovozuje, že cisterciáci mnohem lépe pochopili potřeby doby než příslušníci benediktinské řehole, potřeby, které byly vyvolány vinou kolonisační. Je nepochybné, že se tito putující mniši původně usidlovali v oblastech, kam postupně pronikal kolonisační ruch, na př. v Bretagni, Maine a Anjou. Pro tyto oblasti bylo příznačné, že zde chyběla velká feudální panství a převažovaly jednotlivé dvorce, které měly ve vlastnictví buď malí feudálové, nebo polosvobodní (*colliberti*), nebo dokonce i vilanové. Konečně je známo i z dřívějšího období feudalismu, že tam, kde převažovaly dvorce Weiler, chyběly prvky občiny. V těchto oblastech, lidskou prací dosud necivilisovaných (v zemi barbarské, kde lid je divoký a nevzdělaný, jak se vyjadřoval Abelard), nebylo možno zprva prosadit pevně organizovanou církevní správu. Teprve později, kdy kolonisační vlna dosáhla většího rozmachu, bylo možno podchytit řadu těchto potulných mnichů v pevně skloubené náboženské kongregaci. Vůbec počátky Cîteaux a Prémontré znamenají konec pro tento styl mnišského života, jehož obdobu bychom snad mohli hledat v iro-skotské misi 7. a 8. stol. Tím lze i vysvětlit, proč bylo možné vytvořit takové kongregace klášterů a bezprostředně je ovlivňovat (Prémontré a Cîteaux).

Premostránské kláštery byly organizovány s hlediska bezprostředních hospodářských úkolů, které jim náležely. Autor dokazuje, že zvláštní kombinace mužských a ženských klášterů měla i své důvody ekonomické. Konečně ekonomické příčiny měly obyčejně i vstup žen do klášterů, zvl. při neúrodě táhly celé tlupy mužů a žen zemí a ženy se při tom velmi často připojovaly k náboženským agitátorům, hledající u nich ochranu. (K tomu pak nutno přičíst vliv křížáckých válek a důsledky gregoriánských reform, pokud jde o celibát.) Poněkud ahistoricky působí ovšem autorovo tvrzení, že šlo o jakousi emancipaci žen, byť v rámci jednotlivých řádů.

Neméně zajímavé jsou i autorovy postřehy o hnutí Hirsau. Werner první poukazuje na souvislost s výše vylíčeným hnutím ve Francii. I zde přesahuje kázání rámeč čistě theologický, stává se politickým prostředkem, objevují se zárodky pozdějšího kacífství, na př. učení o svátostech, projevuje se snaha vrátit se k původním církevním poměrům a konečně se ustavují i laické náboženské obce, jakási světská komunika. Vše to by bylo zajisté kvalifikováno ještě v době Jindřicha III. jako kacífství. Kolem roku 1080 se však již značně stírají hranice mezi kacífstvím a orthodoxií. Rehoř VII. dovedl velmi obratně využít těchto jevů v boji proti simonii a udržel hnutí, které konec konců nemělo dlouhého trvání, v mezích církevní orthodoxie.

Jak *pauperes Christi* ve Francii, tak i mniši v Hirsau rozvíjeli svou činnost mimo město, ba možno říci především v krajích lidskou rukou dosud netknutých. Jinak je tomu v Itálii, kde již v 11. stol. hrála značnou úlohu města a kde mnohé tendence projevující se i v ostatních zemích dosahují vyššího kvalitativního stupně. To platí především o Florencii, kde v osobě Jana Gaubertého vystupuje zprvu mnich-poustevník, ale jeho žáci vedou již

rozhodný boj ve městě samém. Potulní kazatelé napodobovali především nehodné kněze, brojili proti simonii, aktivisovali i laické vrstvy. Wernerovi se vcelku podařilo dokázat, že hnutí, v jehož čele stanul Jan Gaulterti, představuje vlastně embryonální fázi emancipačního boje měšťanstva, kterého se na tomto vývojovém stadiu využívalo ve prospěch církve. Ještě názorněji se nám projevuje dosah celého hnutí v Miláně. Že v 11. stol. došlo především zde k řadě strukturálních přeměn ve feudálním vlastnictví i ve vývoji výrobních sil, je všeobecně známo. Je také známo, že v té době byl již dostatečně organizován společenský stav Milána samého. Wernerovou zásluhou zůstává, že ukázal, jak se tyto protiklady projevily přímo v reformním hnutí, v t. zv. milánské patarii, kde již politické ostří bylo zaměřeno proti velké feudalitě, které po více než 20 let ovládalo město. Werner sám se nakonec kloní k mínění K. Kautského, že v patarii je možno spatřovat měšťanské hnutí zaměřené proti rodové šlechtě.

Konečně v závěrečné kapitole vymezuje Werner opět rozdíly mezi jednotlivými složkami hnutí a analyzuje prvky kacířství městského, které se nám objevuje v zárodečné podobě. Wernerova studie představuje přínos především po stránce minuciosních rozborů jednotlivých náboženských hnutí a přispívá k objasnění jejich souvislosti s ostatními stránkami společenského života. Názory Wernerovy jsou dobře faktograficky fundovány a autor dovedl vytěžit i vše cenné, co o tomto tematiku doposud přinesla buržoasní literatura.

Jaroslav Kudrna

Friedrich Bock, *Studien zu den Originalregistern Innocenz' III.* (Reg Vat 4—7A), Archivalische Zeitschrift, Bd 50/51, 1955 (329—364).

Friedrich Bock, *Studien zu den Registern Innocenz' IV.* Archivalische Zeitschrift, Bd 52, 1956 (11—48).

Někdejší ústřední revue celého německého archivního světa, tradiční mnichovská Archivalische Zeitschrift, rozšířila padesátým svazkem, který vyšel zároveň se svazkem padesátým prvním, svůj program a své zaměření. Kromě problémů ryze archivních, dělených v časopise do dvou dílů (první „Von Archivaren und Archiven“, druhý „Aus Theorie und Praxis der Archive“) přicházejí nyní ve zvláštním třetím oddílu „Von archivalischen Quellen“ ke slovu také práce z oboru pomocných věd historických, v prvých poválečných ročnících jen málo zastoupené. Má tím být zajisté podtržena potřeba těsného vztahu archivářova ke kritice pramenů, kterou proklamuje také naše archivní správa, vydávajíc kromě Archivního časopisu i Sborník archivních prací. Třetí oddíl AZ je věnován především té disciplíně, která má pro kritiku pramenů ze všech pomocných věd význam největší, tedy diplomatice. Přináší z tohoto oboru celou řadu prací z nejrůznější tematiky, z nichž vybírám dvě studie Bockovy, protože zpracovávají thema pro český diplomatát, jež připravujeme, nejvyšší důležitosti, totiž registra Innocence III. a IV. Zvláště práce druhá je pro nás právě nyní velmi aktuální, poněvadž však je pevně spjata s prací první, nelze je od sebe oddělit.

Především úvodem několik slov, jimiž by byla objasněna otázka methodického přístupu k celé věci. Při zpracovávání listin a listů papeže Innocence IV. pro diplomatátů znovu jsme si ověřili poznatek, platný ostatně obecně v mezích časové i teritoriálně mnohem širších, totiž že většina listin a listů, jež máme dnes k dispozici na našem území v originálech nebo opisech příjimeckých kopiářů, do papežských register zapsána nebyla. Na druhé straně však většinu listin a listů dochovaných v registrech známe jenom z těchto register; čili skoro všechen materiál vydaný papeži je nám k dispozici z jednoho z obou zdrojů, buď z originálů nebo z register, jen zcela mizivě procento ze zdrojů obou. V souvislosti s tím je třeba uvážiti, že diplomatická literatura dělí na jedné straně písemnosti papežů vycházející z kanceláře zhruba na tři skupiny: privilegia, litterae de gratia a litterae de iustitia. Na druhé straně v oddíle o registrech mluví o litterae de curia, litterae communes a později o litterae secretae, aniž uvádí obě tyto skupiny v nějakou bližší souvislost.¹

Z toho všeho musíme vyvodit jeden nesporný závěr, že totiž papežská registra nejsou běžnou evidenční pomůckou pro materiál z kanceláře vydaný. Co však bylo do papežských register zapisováno a za jakým účelem, tedy jaká byla funkce register, to dosud nevíme a na základě našeho domácího materiálu, který tvoří jen nevelký zlomek materiálu všeho, nikdy nevyřešíme a jsme odkázáni jen na výsledky dosažené badateli cizími. Proto jako každou práci toho druhu musíme uvítat i obě studie Fr. Bocka tím spíše, jež vycházejí z pera badatele v oboru papežské diplomatiky zkušeného, který poznal papežská registra z autopsie a vytěžil z nich celou řadu prací.²

Bylo by jistě vhodné zaměřit se při posuzování obou studií Bockových na to, co přinášejí k řešení naší otázky, jak byla výše postavena. Poněvadž však AZ není u nás běžně přístupna, považují za prospěšnější seznámit čtenáře v hlavních rysech s obsahem prací